

**EUGEN D. NECULAU – UN HARNIC
ȘI MODEST APOSTOL AL SATELOR DE PE JIJIA DE SUS
(JUDEȚUL BOTOȘANI)**

Marcel LUTIC

*„De multe ori reflectam: ce bine
ar fi dacă s-ar putea cumpăra timpul
liber al celor care îl risipesc în
întreprinderi vane sau îl pierd în lene”*

Eugen D. Neculau

Mărturisim că Eugen D. Neculau ne-a fost necunoscut până în primăvara anului 1994. Atunci, regretatul jurnalist și scriitor ieșean Aurel Leon publica, pe aproape o jumătate de pagină de ziar, „o evocare cu tâlc” a profesorului Neculau. Evocarea era ocazionată de apariția lucrării *Pedagogie socială – experiențe românești* a lui Adrian Neculau, nepotul lui Eugen, și de comemorarea a 20 de ani de la moartea profesorului Neculau. Aurel Leon nu făcea altceva decât să citeze îndelung din mai sus-pomenita carte; dar, din cele câteva cuvinte introductive și de final, reieșea o profundă admirație pentru un om remarcabil, cât și regretul că astfel de oameni nu prea mai există.

Apoi, din când în când, cunoscutul istoric ieșean Ștefan S. Gorovei ne mai aducea aminte că la Arhivele Statului din Iași, actuala Direcție Județeană a Arhivelor Naționale Iași, există un impresionant Fond personal „Eugen D. Neculau”¹. Varii motive ne-au împiedicat să vedem acest fond arhivistic până în iarna anului 1998. Atunci, consultând sumar inventarul său, am realizat că ne aflăm în preajma unui tezaur uriaș și de mare valoare, care zace nevalorificat în arhivele

¹ În anul 2003, universitarul ieșean Ștefan S. Gorovei mărturisea: „După ani [de la propria sa întâlnire, prin anii '60, cu Eugen D. Neculau], am vorbit, la rândul meu, despre această operă unuia dintre foștii mei studenți, absolvent de istorie, pe care valurile vieții l-au adus la țărmurile cercetărilor etnologice. Mi s-a părut că d-l Marcel Lutic ar putea fi omul potrivit nu numai pentru a înțelege truda și țelurile profesorului Eugen D. Neculau, ci mai ales pentru a le face, într-un fel, *ale sale*. N-am greșit” (Ștefan S. Gorovei, *Cuvânt înainte* la vol. Eugen D. Neculau, *Sate pe Jijia de Sus*, vol. I. *Așezările*, Iași, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, 2003, p. XI).

ieșene. Fondul conține un volum extrem de mare de informații de o certă valoare științifică. Este aici munca de zeci de ani a lui Eugen D. Neculau, este îndelungata sa migală și o rară acribie pentru descoperirea, cercetarea și interpretarea a sute de documente privitoare la trecutul unei microzone prea puțin studiată sub acest aspect, dar este, în același timp, și rodul cercetărilor sale directe la talpa țării, iar peste toate este infinita sa dragoste și compasiune pentru oamenii acelor locuri, oameni pe care a încercat să-i ajute și în acest mod.

„De sute de ani acest popor a toate răbdător așteaptă ziua învierii lui la lumea nouă; de sute de ani acești blajini visează mântuirea; de un veac guvernării lui se trudesă în vorbe vane, punând firme și forme goale peste minciuni, acoperind realitățile. Poporul așteaptă în ignoranță, mizerie, alcoolism și sifilis. Cum îndrăznești d-ta, Eugen Neculau, să strici rânduielele? Patriotismul curent nu e ce faci d-ta. Patriotismul curent înseamnă cântece și urale, discursuri înflăcărate, România Mare, românul e născut poet și are șapte vieți în pieptu-i de aramă; patriotismul înseamnă toate declarațiile sentimentale de tot soiul, *numai muncă și disciplină nu înseamnă*. Mai ales ceea ce faci d-ta nu-i patriotism, *căci d-ta dai un scop vieții*, prestezi o jertfă lângă jertfa generațiilor și adaogi un bun efectiv pentru neamul de mâine. Patriotism înseamnă solidaritate între generații. [...] D-ta ești pentru tihna [politicienilor] un tulburător și pentru obiceiurile învechite un dușman. *Nu ești deci patriot român*. [...] D-ta propovăduiești muncă și iubire. Și iată, cei de veacuri neluminați, cei necercetați și nesfătuiți, cei la care religia a rămas la forme exterioare, se ridică împotriva d-tale ajutând pe patrioți. [...] Fiii pământului, obijduiții și neluminații, au bolborosit retractări, fără să înțeleagă nimic din această dramă înfricoșătoare care se petrece în mijlocul lor. La dâșii te-ai dus și *ai slujit faptă bună și ei nu te cunosc*. Iată necunoașterile d-tale grave. *Am auzit că totuși stăruiești*. Te salut ca pe un frate adevărat!”²

Cine a fost Eugen D. Neculau? S-a născut cu trei zile înainte ca veacul al XIX-lea să se încheie, la Ungureni-Botoșani, în casa unui

² Mihail Sadoveanu, *Paștile Blajinilor sau Găocele de ouă ale profesorului Eugen Nicolau de la Ungureni*, în „Însemnări ieșene”, 15 aprilie 1936; sublinierile aparțin lui M.L.; de altfel, Sadoveanu i-a consacrat alte patru articole: *Problema ridicării satului românesc*, în aceleași „Însemnări ieșene”, nr. 22 din 15 noiembrie 1936; *Satul, Fapte și Cale nouă*, toate trei în „Adevărul”, București, 24, 25, respectiv 26 februarie 1937.

factor poștal³. Neamul său, pe linie paternă, își are în popa Neculai din Băiceni-Botoșani, atestat documentar în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, cel mai îndepărtat înaintaș cunoscut⁴. Pe la jumătatea veacului al XIX-lea numele Neculai devine patronim, sub forma *Neculau*⁵. Pe linia mamei, Neculau are strămoși ruși, un Moise Popov, devenit Popovici, fiind cel mai îndepărtat strămoș atestat documentar. Atât în familia mamei, cât și în cea a tatei, abundă slujitorii bisericii, existând nu mai puțin de șase preoți și patru dascăli.

A avut „o copilărie trăită din plin”⁶. După ce începe, în 1907, școala primară la Ungureni, cu învățătorul Dumitru Sachelarie, căruia îi va păstra o vie amintire și o mare recunoștință⁷, continuă studiile primare, gimnaziale și liceale, până în 1920, la Dorohoi și Pomârla. Școlii primare nr. 1 și Liceului „Grigore Ghica Voievod” din Dorohoi le datorează baza formației sale intelectuale; dincolo de transmiterea unui bogat fond de cunoștințe, dascălii din Dorohoi acelor vremuri își educă elevii în spiritul celor mai înalte idealuri ale epocii. În acest climat, nu este de mirare că elevul de 17 ani cere să fie trimis să lupte pe front pentru reîntregirea țării. Este respins, neavând vârsta regulamentară, dar va fi acceptat ca cercetaș,

³ Precizăm că viața și activitatea lui Eugen D. Neculau au fost prezentate în ședința inaugurală a celui de-al X-lea Congres de Genealogie și Heraldică (Iași, mai 1999), atunci împlinindu-se un sfert de veac de la trecerea sa în lumea fără dor; acea evocare avea să fie publicată, sub titlul *Eugen D. Neculau (1900-1974)*, în „Arhiva Genealogică” (ArhGen), nr. 1-4 (VII (XII)), 2000, p. 51-63. Mai multe informații despre Eugen D. Neculau a se vedea și la Adrian Neculau, *Pedagogie socială – Experiențe românești*, Iași, 1994, passim; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. IX-XII; Marcel Lutic, *Preocupări de genealogie rurală la Eugen D. Neculau*, în ArhGen, nr. 1-4 (VI (XI)), Iași, 1999, p. 275-280; idem, *Eugen D. Neculau – un misionar aproape uitat*, studiu introductiv la Eugen D. Neculau, *op. cit.*, p. XIII-XXXII și idem, *Eugen D. Neculau – schiță de portret*, în „Luceafărul”, anul 2, Botoșani, ianuarie 2010, p. 18-24. Mai amintim și faptul că unele din informațiile utilizate în acest material provin dintr-un *Curriculum vitae* întocmit de Eugen D. Neculau la 15 septembrie 1972, *Curriculum* aflat astăzi în colecția familiei Prof. univ. dr. Gheorghe Macarie din Iași (rudă apropiată a lui Neculau).

⁴ Informație preluată dintr-un arbore genealogic întocmit chiar de Eugen D. Neculau; acest arbore se află în proprietatea aceleiași familii Macarie; o copie a fost donată Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”.

⁵ Mulțumim și pe această cale regretatului Ion A. Florea și lui Mircea Ciubotaru, foști cercetători la Institutul de Filologie Română „Al. Philippide” din Iași, pentru precizările de ordin lingvistic.

⁶ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași (DJANI), *Fond „Universitatea Populară Ungureni”*, ds. nr. 2B/1927-1948, f. 4.

⁷ *Ibidem*.

iar mai apoi ca infirmier sanitar la spitalele și unitățile sanitare românești și rusești din Dorohoi. Aici, în mijlocul tinerilor țărani-soldați grav răniți, unii muribunzi, pe care îi căra cu targa la mesele de operație, după ce le scria, la mulți dintre ei după dictare, ultimele lor cuvinte adresate familiei, *are revelația dramei profunde pe care o trăia satul românesc*. Jurământului solemn, făcut către sine însuși, de a se jertfi pe front pentru țară, îi va lua locul un altul care avea să-l urmărească toată viața: *ridicarea la lumină și bunăstare a țăranului*. Astfel, tânărul Neculau se alătura acelei generații de aur care, ieșind din apriga experiență a războiului mondial, va fi stăpânită de ideile nobile răspândite de mari cărturari și apostoli ai neamului, precum Nicolae Iorga, Simion Mehedinți, Spiru Haret, Garabet Ibrăileanu ș.a., idei potrivit cărora era imperios necesar ca intelectualii să meargă în mijlocul poporului și să lupte efectiv pentru ridicarea acestuia.

În iulie 1920 se căsătorește cu Ana (Aneta) Arnăutu, nași de cununie fiindu-le Natalia și Dumitru Furtună din Dorohoi⁸. Soția, urmașă a unui Florea Ursachi, era o învățătoare formată în spirit haretist. În perioada 1920-1925, Eugen D. Neculau este student la Secția Filozofie de la Facultatea de Litere a Universității din Iași, considerată de studenții de atunci un veritabil Heidelberg al României; s-a atașat mai ales de profesorii Ion Petrovici, Constantin Fedeleș, Ion Găvănescul sau Petre Andrei, audiind însă cu interes și cursurile lui A. Philippide și Garabet Ibrăileanu⁹. În toamna anului 1925 a obținut licența în Filozofie cu mențiunea *Magna cum Laude*, în comisie fiind A. Philippide, Ion Petrovici și Petre Andrei. În urma notelor obținute la examenul de capacitate din 1926 putea să ocupe o catedră în învățământul preuniversitar din București sau din orice alt centru universitar al țării. A ales însă „o școală din Dorohoi, pentru a fi mai aproape de Ungureni”¹⁰,

⁸ Inf. Manuela și Gheorghe Macarie (înregistrare mg. din aprilie 1998). Dumitru Furtună (1890-1965), preot, istoric și folclorist; a scris peste 400 de lucrări de teologie, istorie bisericească, istoria culturii, istorie locală, folclor, literatură ș.a.; de asemenea, a editat documente, inscripții, diverse însemnări și culegeri de folclor. Potrivit lui Ovidiu Bârlea, Dumitru Furtună „a realizat cea mai de seamă operă folclorică dintre toți preoții moldoveni, fiind depășit numai de bucovineanul Marian. Datorită lui, Moldova de Sus, îndeosebi Dorohoiul, a intrat în patrimoniul folcloric național cu repertoriul său epic” (Ovidiu Bârlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974, p. 411). A editat, la Dorohoi, publicația „Tudor Pamfile”, revistă de muzică, artă populară și folclor. Mai precizăm că preotul Dumitru Furtună este întemeietorul Seminarului Teologic din Dorohoi.

⁹ DJANI, *Fond „Universitatea...”*, ds. nr. 2B/1927-1948, f. 5.

¹⁰ *Ibidem*, f. 223.

de localitatea natală legându-l amintirile copilăriei, dar mai cu seamă idealul vieții sale: „Termenul «Ungureni», mărturisirea în 1973, are o rezonanță mirifică în sufletul meu; de câte ori apare în conștiință îmi răscolește toată ființa”¹¹.

Carierea didactică a lui Neculau poate fi împărțită în trei perioade: între 1925-1929 a predat, succesiv sau concomitent, la Seminarul „Pimen Mitropolitul”, la Liceul „Grigore Ghica Voievod”, ambele din Dorohoi, și la Școala Normală din Șendriceni. Între 1929-1948, anii cei mai rodnici din viața sa, s-a numărat printre valoroșii profesori ai Seminarului „Veniamin Costache” din Iași, aici predând Pedagogie și Filozofie. În iulie 1944 obține titlul de doctor în Litere și Filozofie al Universității din Iași, lucrarea de doctorat intitulându-se, foarte sugestiv, *Condițiile și perspectivele unei pedagogii a satului românesc*¹². A urmat apoi o perioadă tristă, aceea cuprinsă între anii 1948-1958. Acum, din motive pe care le putem ușor bănuși, este repartizat, mai ales după 1950, la diferite școli de cartier din Iași; e drept, în anul școlar 1949-1950 a predat la Liceul Clasic Mixt și la Liceul Național, însă ceea ce a urmat l-a determinat, la 1 ianuarie 1959, să se pensioneze pe caz de boală (maladie cardiacă). A fost un bun profesor și un foarte bun pedagog. Lecțiile primite în facultate le-a valorificat de-a lungul a peste 25 de serii de elevi, aceștia, mai ales seminariștii, păstrându-i o vie admirație și o neștersă amintire. Este explicabil acest fapt, deoarece, în toate școlile unde a predat, a iubit și a respectat elevul, „avându-l, după propriile-i mărturisiri, cât mai aproape de sufletul meu, pentru a-l cunoaște, a-l înțelege și a-l ajuta”¹³. A încercat să le dezvolte elevilor interesul pentru cultura adevărată, purtându-i dincolo de textul manualului, încercând să nu se limiteze la prevederile programei analitice. Gândea formarea acestora în spiritul triadei antice: *bine, frumos, adevăr*, sperând că aceste valori se vor repercuta asupra conduitei sociale viitoare a tinerilor.

În 1924, încă student, Neculau a încercat să pună bazele unui Cămin Cultural la Ungureni, încercare eșuată. Perseverent, în iarna anului 1927, reușește să înființeze aici o asemenea instituție, subordonându-o, pentru început, Fundației Culturale conduse de cunoscutul sociolog Dimitrie Gusti, președinte de onoare fiind părintele Dumitru Furtună. Înființat într-un climat de neîncredere, generat de politicianismul demagog și steril, Căminul de la Ungureni, condus nemijlocit de tânărul

¹¹ *Ibidem*, f. 225.

¹² *Ibidem*, f. 6.

¹³ *Ibidem*, f. 7.

Eugen D. Neculau, va reuși în câțiva ani să schimbe înfățișarea așezării. Deși fascinat de lumea satului, Neculau era, în același timp, conștient de sărăcia și ignoranța în care această lume se găsea. „Am plecat, sublinia el, de la constatarea că familia și gospodăria țărănească aveau multe curențe și ne-am luat sarcina de a le aduce toate corectările posibile”¹⁴. Structural, Neculau resimțea nevoia unui pragmatism exemplar, numai astfel, susținea el, putându-se face acea „corectare a etnicului” invocată adesea de Lucian Blaga¹⁵. Spre senectute, atunci când a avut răgazul necesar analizei, afirma: „E foarte comod să fii «savant» [...] și să te ocupi numai cu teoretizarea problemelor; să acumulezi cât mai multe citate și bibliografie din autorii români și mai ales din cei străini; să despici firul în patru, plâsmuind definiții și clasificări interminabile, statistici, diagrame și scheme ingenioase, să faci generalizări pripite și să elaborezi aprioric teorii și soluții «originale» și mai ales să inventezi o «terminologie» prezumțioasă ca să paralizezi pe cei neinițiați. *Singură teoria nu e suficientă; ea trebuie verificată în vâltoarea acțiunii*”¹⁶.

A avut ca modele teoretice operele lui Pestalozzi și Grundtvig; de mare ajutor i-au fost sfaturile lui Simion Mehedinți, Mihail Sadoveanu, Apostol Culea, Dumitru Furtună, Vasile Pavelcu ș.a. Totuși, cel mai aproape de suflet i-au fost, în greaua încercare în care a intrat de bună voie, intelectualii și țăranii din satele microzonei Ungureni. O influență hotărâtoare asupra formării sale intelectuale, dar și în activitatea de la Ungureni, a avut-o Constantin Fedeleş, iubitul său profesor de la facultate¹⁷. Iată ce sugestii înțelepte îi dădea Fedeleş cu numai o lună înaintea înființării Căminului: „Cu gândurile și avânturile de care ești însuflețit, *nu este îndoială că vei înălța și innobila toate chestiunile de care te vei ocupa, găsind direcția dreaptă și măsura justă ca să știi cum și cât să lucrezi. Esențialul este sufletul, idealul și munca de realizare, pe care le ai într-un grad așa de frumos. [...] Nu începe prea multe odată, ci pornește de la puțin, lărgind mereu sfera și cadrul, pe măsura puterilor și mijloacelor. [...] Modelul să-ți fie planta, care răsare și se înalță din puțin și pururea încet, dar sigur. [...] Rămâne un domeniu bântuit de modă. Gândește-te la acei împușcă'n lună, care mereu încearcă marea cu degetul și din care iesă concluzia eternă că luna e departe și marea e adâncă. Cu asta și cu atâta vezi că nu se poate*

¹⁴ *Ibidem*, f. 30.

¹⁵ *Ibidem*, f. 29-30.

¹⁶ *Ibidem*, f. 244; sublinierile aparțin lui M.L.

¹⁷ *Ibidem*, f. 238.

face treabă multă și ești silit sau să fugi de această știință așa cum o găsești sau să faci una mai bună pentru a te putea servi de dânsa”¹⁸.

Pornind de la premiza că țăranul „e sensibil la două chemări: una dinspre cer, din care decurge întreaga lui spiritualitate, și alta dinspre pământ, de care e legată esența sa materială”¹⁹ (în altă parte, această premiză este formulată astfel: „Dacă în trăirea omului de sat viața religioasă se plasează la unul din poli, la celălalt se situează viața economică. Țăranul este atașat atât de valorile spirituale, cât și de cele materiale; e tot atât de strâns legat de cer, cât și de pământ”²⁰), Eugen D. Neculau a gândit acțiunea de la Ungureni pe două planuri. În primul rând, unul *educativ*, în care se urmărea lichidarea analfabetismului și superiorizarea adultului rural prin cultură. Acest plan era corelat cu o amplă campanie de cunoaștere sociologică a satului, în urma căreia să se poată scrie monografia localității. Al doilea plan, strâns legat de primul, viza *ridicarea economică* a satelor. Pentru ca această întreagă acțiune să aibă șanse reale de succes a pus-o sub semnul științei pedagogice. Astfel, *pedagogia adultului rural*, concepută mai ales sub raportul activității practice, are în Neculau un înaintaș meritoriu, acesta fiind contemporan în preocupări cu reprezentanții Școlii americane de pedagogie a adultului²¹.

În 1936, Căminul Cultural este transformat, după împotriviri înverșunate din partea Ministerului Agriculturii și cel al Instrucțiunii Publice²², în Universitate Populară. Raza de acțiune este extinsă la 12 localități din vecinătatea pârâului Jijia („Călugăreni, Mândrești, Durnești, Ungureni și Epureni, pe dreapta apei; Podul lui Stamate, Tăutești, Borzești, Mihai Viteazul, Plopenii Mici, Plopenii Mari și Vicoleni pe stânga”²³), situate în trei comune (Ungureni, Borzești și Călugăreni) și două județe (Botoșani și Dorohoi). De acum înainte instituția își va afirma un accentuat caracter autonom, care adesea a deranjat pe mai marii timpului. Pe de altă parte, tot ce a făcut Neculau la Ungureni pentru ridicarea la lumină a consătenilor săi a fost posibil datorită, în primul rând, unei *organizări instituționale fără cusur*, „instituția având statut, adunare

¹⁸ Idem, *Fond personal „Eugen D. Neculau”*, ds. nr. 2, f. 806-808. Scrisoarea este din 27 februarie 1927; sublinierile aparțin lui M.L.

¹⁹ *Ibidem*, f. 822.

²⁰ Eugen D. Neculau, *Viața economică în Ungureni-Botoșani*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei” (AMEM), VI, 2006, p. 89.

²¹ DJANI, *Fond „Universitatea...”*, ds. nr. 2B/1927-1948, f. 231.

²² Eugen D. Neculau, *Universitatea Populară din Ungureni*, în lucrarea *Sociologia în acțiune*, vol. II, Iași, Centrul de Științe Sociale, 1973, p. 396.

²³ Idem, *Sate...*, p. 1.

generală, membri activi, patrimoniu, filiale culturale, anexe economice, comitet de conducere și de control, personal de serviciu”²⁴. Membrii activi trebuiau să aibă știință de carte (aveau obligația ca într-un an să citească minim trei cărți și să le facă rezumatul în scris!) și o mică bibliotecă, să participe regulat la întrunirile culturale și la activitățile mișcării cooperatiste, să aibă bună purtare în societatea satului, iar familia lor să ducă un trai igienic; într-un cuvânt, să aibă, ei și familiile lor, o conduită exemplară, cea mai mică abatere atrăgând excluderea lor din rândurile membrilor activi ai Universității. Toate aceste obligații au fost statornic urmărite de conducere, Neculau preferând să lucreze „cu cei puțini și solidari spre binele și folosul celor oricât de mulți”²⁵. Independența în plan financiar a instituției a fost realizată prin crearea, tot în 1936, a Cooperativei de Aprovizionare, Producție și Desfacere Agricolă, ca și a Băncii Populare Ungureni, anexe economice care au funcționat ireproșabil atâta vreme cât au fost lăsate să existe, adică până în 1948.

Dintre realizările Universității Populare de la Ungureni amintim în treacăt câteva: *peste 4.000 de întruniri culturale* organizate exemplar (șezători, conferințe, teatru școlar și sătesc, spectacole de cinema, audiții la radio și patefon, cursuri, concursuri ș.a.), aceste întruniri având menirea de a trezi „omul din om, cu toate datoriile lui de părinte, cetățean și de gospodar”²⁶; *prezența mass-mediei* la Ungureni încă din perioada 1927-1930, Căminul Cultural având publicație proprie („Buletinul Căminului Cultural”), din care au apărut patru numere; la aparatul de proiecție de aici sătenii l-au putut vedea pe Charlie Chaplin înaintea multor orășeni din România; achiziționarea unui patefon și a două aparate de radio fabricate la Chicago; experimentarea tuturor *formelor de cooperatie economică* (de credit, desfacere și valorificare, aprovizionare și consum, producție); tot în cadrul mișcării cooperatiste s-au plantat mii de pomi altoiți, de duzi și de salcâmi; amenajarea unui parc cu arbori de pădure de 5 ha în Ungureni, distrugerea acestuia în 1944 fiind una dintre marile dezamăgiri ale lui Neculau; organizarea unei pepiniere cu 18.000 de pomi²⁷; acordarea, în 1940, Băncii Populare din Ungureni a unui *credit nelimitat* de către Banca Națională a României, Filiala Botoșani; existența unui *magazin universal*, care avea ca anexe o brutărie, instalație de apă gazoasă, stație pentru prelucrarea

²⁴ DJANI, *Fond „Universitatea... ”*, ds. nr. 2B/1927-1948, f. 246.

²⁵ Eugen D. Neculau, *Universitatea...* , p. 398.

²⁶ DJANI, *Fond „Universitatea... ”*, ds. nr. 2B/1927-1948, f. 241.

²⁷ Eugen D. Neculau, *Universitatea...* , p. 394.

laptelui, depozit de sare ș.a. Târziu, în 1972, mărturisea că în cei 21 de ani a urmărit să realizeze „o instituție din ce în ce mai bine organizată care să poată informa, instrui, educa și distra pe omul de sat de toate vârstele. Plecam de la convingerea că educația adultului rural trebuie să fie permanentă și să treacă dincolo de absolvirea școlii primare [...]”. *Am dus lupta pieptis și neînduplecat împotriva sărăciei și ignoranței*²⁸.

Astfel, din așezări oropsite de vremuri și de păcate endemice, cu locuințe impropii și multe cârciumi, aceste sate au ajuns în scurt timp printre cele fruntașe, chiar prospere, ale țării; fără măsuri administrative speciale, beția, ca și multe alte năravuri ale țăranului, au dispărut încetul cu încetul. Fiește, cămine culturale cu o bună activitate, conduse de intelectuali inimoși și de bună credință, erau și în alte părți ale României. Dar, la Ungureni „luminarea” satului prin cultură era concomitentă, chiar anticipată, de lupta pentru un cât mai ridicat standard de viață.

Desigur, așa cum se întâmplă adesea, din păcate, în spațiul nostru etnocultural, mișcarea condusă de Eugen D. Neculau nu avea cum să fie ocolită de adversități, provocări sau intrigi. Adversarii săi socoteau că profesorul Neculau urmărește să acceadă la o catedră universitară sau că activitatea de la Ungureni nu era nimic altceva decât o trambulină politică. Mulți dintre puternicii zilei nu au văzut cu ochi buni ceea ce, cu migală și temeinicie, făcea Neculau în aceste sate uitate de lume din nordul Moldovei. Îi deranja mai ales spiritul de independență al celui care conducea instituția și faptul că succesul ei nu putea fi exploatat în scop electoral. Drept urmare, în 1937 și 1938, Neculau a fost somat în mai multe rânduri, prin intermediul Ministerului Instrucțiunii Publice, să-și stabilească domiciliul în localitatea în care predă, altfel va fi considerat demis din învățământ; cum banii primiți din leafa de profesor erau singura sa sursă de venit, a trebuit să-și mute familia în Iași²⁹. A reușit să continue munca de la Ungureni făcând o navetă istovitoare, de luni până miercuri fiind la Iași, iar în restul săptămânii fiind prezent în mijlocul consătenilor săi. Constantin Turcu îl numește, de altfel, „profesorul navetist”, subliniind „sensul original și nemaîntâlnit al [acestui] navetism, [...] nu spre a-și păstra domiciliul la oraș, ci invers, pentru a nu se deslipi de satul natal și de marea operă întemeiată acolo”³⁰. În 1938 a fost acuzat că a subordonat Universitatea

²⁸ Vezi nota 3 (partea finală); sublinierile aparțin lui M.L.

²⁹ DJANI, *Fond „Universitatea...”*, ds. nr. 2B/1927-1948, f. 8 și 228-229.

³⁰ Constantin Turcu, *Profesorul în viața satului (Exemplul de la Ungureni-Botoșani)*, în *Fondul personal „Constantin Turcu”* de la DJANI, ds. 150, f. 3.

Populară francmasoneriei³¹, afirmație care l-a nemulțumit profund, cu atât mai mult cu cât, dacă nu reușea să dovedească falsitatea acuzației, Universitatea urma să fie desființată. Este adevărat că Sadoveanu, francmason notoriu, a încercat discret să-l atragă de partea acestor structuri oculte³², dar Neculau a ales să renunțe la o prietenie de care era atât de mândru, preferând să păstreze instituția de la Ungureni pe linia unei perfecte autonomii. După ani și ani, oamenii de bună credință și-au dat seama că Neculau nu a urmărit decât două lucruri: „*interesul pentru știință*” și „*datoria față de satul natal*”³³.

Izbânda de la Ungureni nu putea fi deplină dacă Neculau nu era ajutat de mulți oameni de cultură sau cunoscuți și apreciați intelectuali de marcă ai României, unii dintre ei fiindu-i chiar prieteni. Dintre aceștia îi amintim doar pe Simion Mehedinți (într-o scrisoare pe care i-o adresa la 10 octombrie 1936 își exprima satisfacția față de „munca D-tale, vrednică de toată lauda”³⁴), Mihail Sadoveanu (se pare „îndrăgostit de activitatea de la Ungureni și un mare prieten al ei”³⁵; acesta mai afirma despre Neculau că este un „om de o rară încăpățănare”³⁶, care, „cu o îndârjire și o statornicie pe care nu le putem lăuda îndestul, se devotează unei opere nobile”³⁷, crezând că „opera d-sale e un îndreptar de patriotism”³⁸), preotul Dumitru Furtună, Vasile Pavelcu (care susținea că Neculau reușise la Ungureni să imprime o nouă direcție culturală și economică prin „crearea unei noi mentalități, a unei noi scări de valori în spiritul satelor. Pasul făcut de d-sa este, sub acest raport, gigantic”³⁹; drept urmare, îl socotea un „filozof și educator al țărănimii”⁴⁰), Gheorghe Ionescu-Sisești, Deodat Teodoru, Apostol Culea ș.a.⁴¹ Dintre „sfetnicii de taină”, oamenii în care avea cea mai mare încredere, îi pomenim pe vărul său, economistul

³¹ Florin Becescu, *Franc-masoneria. Crimă, spionaj, anarhie*, București, Editura Ziarului „Porunca Vremii”, 1938, p. 70.

³² Inf. Gheorghe Macarie (înregistrare mg. din aprilie 1998).

³³ DJANI, *Fond „Universitatea... ”*, ds. nr. 2B/1927-1948, f. 244; sublinierile aparțin lui M.L.

³⁴ În „Clopotul”, Botoșani, 3 noiembrie 1968.

³⁵ Eugen D. Neculau, *Universitatea...*, p. 401.

³⁶ Mihail Sadoveanu, *Cale nouă*, în „Adevărul”, nr. citat la nota 2.

³⁷ Idem, *Problema ridicării...*, în „Însemnări ieșene”, nr. citat la nota 2.

³⁸ Idem, *Cale nouă*, nr. citat la nota 2.

³⁹ Vasile Pavelcu, *O Universitate Populară*, în „Vremea școlii”, an. X, nr. 6, Iași, 1937, p. 154.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 155.

⁴¹ DJANI, *Fond „Universitatea... ”*, ds. nr. 2B/1927-1948, f. 251.

Constantin-Aurel Arimescu, un organizator excepțional, ajutorul său de căpătâi în tot ceea ce privea partea economică a instituției, pe Gheorghe Botez din Vicoleni, „un înțelept al văilor” ce umbla adesea cu cărți prin satele regiunii, pe Ion Chipăruș, Vasile Ștefan, învățătorii Alexandru Moisiu, Gheorghe Arnăutu, Dumitru Neculau, pe soția sa, harnica și înțelegătoarea învățătoare Ana Neculau⁴², precum și pe sora acesteia, profesoara Natalia Arnăutu.

Al Doilea Război Mondial, seceta, foametea și mai ales regimul totalitar care se năștea, au determinat așa-zisa „autodizolvare” a Universității Populare. Eugen D. Neculau și-a dat seama că noul regim, mai devreme sau mai târziu, va lichida și această amintire a regimului burghez, așa încât a preferat, cu inima zdrobită și cu o durere sufletească ce avea să-l urmărească toată viața, autodizolvarea Universității Populare chiar în preziua desființării sale forțate, adică în 1948⁴³.

Situată alături de colonia-școală de la Solești-Vaslui și de Serviciul Social al lui Dimitrie Gusti⁴⁴, venind în prelungirea Astei și a mișcării haretiste⁴⁵, Universitatea Populară de la Ungureni deschidea și propunea un drum de urmat în satele românești, drum care presupunea *salvarea satului prin puterile sale proprii*. Universitatea, inițiată și condusă nemijlocit, vreme de peste două decenii, de Eugen D. Neculau „a avut un scop științific, de educare a adultului, dar și unul economic. În felul ei [...] a fost o instituție unică ce-și desfășura activitatea în mediul sătesc; unică atât ca scop, cât și ca mijloace”⁴⁶. Sătul de politicianism, străin de extremism, adept al unui naționalism lucid și constructiv⁴⁷, Neculau a ales această cale profund reformatoare, punându-și „întreg

⁴² *Ibidem*, f. 252.

⁴³ Inf. Gheorghe Macarie (înregistrare mg. din aprilie 2003).

⁴⁴ Ovidiu Bădina, *Experimente românești în pedagogia socială*, în vol. *Pedagogie socială*, București, Editura Academiei, 1970, p. 135.

⁴⁵ Ion Orghidan, *Considerații privind tipologia structural-istorică a educației de masă*, în „Revista de pedagogie”, nr. 5, București, 1972, p. 97.

⁴⁶ Ovidiu Bădina, *op. cit.*, p. 132. Pentru mai multe amănunte, a se vedea: Eugen D. Neculau, *Universitatea Populară de la Ungureni*, în „Revista de pedagogie”, nr. 4, 1968, p. 69-74; idem, *Experimentul social-pedagogic de la Ungureni*, în „Viitorul social. Revista de sociologie și științe politice”, nr. 3, București, 1973, p. 706-713; idem, *Universitatea...*, p. 387-402; Alexandru Zub, *Experimentul bibliotecomic din Ungureni*, în „Revista bibliotecilor”, București, iunie 1971, passim; Viorel Macarie, *Universitatea Populară „Ungureni”*, teză de licență la Facultatea de Istorie-Filozofie a Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1970, passim.

⁴⁷ DJANI, *Fond personal „Eugen D. Neculau”*, ds. nr. 2, f. 811-813.

sufletul în această nobilă întreprindere”, crezând cu toată ființa sa că astfel și-a făcut „datoria față de Patrie, față de Neam, față de cei din mijlocul cărora m-am ridicat și, în același timp, față de știință”⁴⁸.

...În anii ce au urmat pensionării din 1959 s-a dedicat tot mai mult muncii asidue de redactare și finalizare a lucrărilor sale. Din 1938, locuia în Iași, într-o casă parohială a bisericii Sfântul Gheorghe Lozonschi. Aici, cu nostalgie, a avut răgazul să retrăiască marile momente ale „minunii”⁴⁹ de la Ungureni. Însă nu nostalgia i-a marcat ultimele decenii de viață, ci o *muncă grea și anevoioasă*, plină de numeroase dificultăți. Acestea erau generate, pe de o parte, de organizarea nesistematică a arhivelor, iar, pe de altă parte, de precaritatea mijloacelor materiale. Pensionar fiind, cu o pensie mai mult decât modestă, Neculau cerceta pe cont propriu, făcând cu greu față cheltuielilor legate de deplasările în alte localități. Au fost peste 25 de ani de muncă neîntreruptă, cu foarte rare clipe de răgaz, ani ce s-au constituit într-o veritabilă revanșă față de vremurile vitrege în care opera sa supremă – Universitatea de la Ungureni – a fost distrusă cu premeditare.

Mereu cu gândul la Ungureni săi dragi nu ezita să meargă sau să se intereseze de tot ceea ce se întâmpla acolo. În 1967, la 40 de ani de la înființarea Căminului Cultural, este sărbătorit discret la Ungureni. Regimul comunist, în căutarea unei identități cât mai solide, reînființează, în 1971, Universitatea Populară din Ungureni, profesorul Neculau fiind chemat să rostească cuvântul de deschidere. Din păcate, această nouă universitate populară era o formă fără fond, asemenea celorlalte 50 create în România la acea dată. Consiliul de Stat îl decorează, în 1972, cu „Meritul cultural”, clasa a II-a...⁵⁰ Tot în 1972, opera genealogică i-a adus lui Eugen D. Neculau cooptarea ca membru al Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă prestigiosul Institut de Istorie „N. Iorga” din București; aici, „această operă a fost întotdeauna privită cu respect și cu admirație”⁵¹.

După 1967, din ce în ce mai bolnav, este internat de mai multe ori în spital, fiind supravegheat îndeaproape de cele două fiice ale sale, amândouă medici⁵². Se simțea, după cum singur mărturisea, „ca o

⁴⁸ Idem, *Fond „Universitatea...”*, ds. nr. 2B/1927-1948, f. 10.

⁴⁹ Vasile Pavelcu, *op. cit.*, p. 154.

⁵⁰ În „Buletinul Oficial al R.S.R.”, partea I-a, anul VII, nr. 142, București, 17 noiembrie 1971, p. 996.

⁵¹ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. X.

⁵² Inf. Manuela Neculau-Macarie, nepoata lui Eugen D. Neculau (înregistrare mg. din aprilie 1998).

floare bătută de bruma toamnei”⁵³. La 20 octombrie 1974 pleca în lumea păcii și a veșniciei, fiind înmormântat în cimitirul Eternitatea din Iași, alături de Constantin-Aurel Arimescu. Câțiva ani mai târziu, în 1981, „Doamna” sa îi va veni alături. Ar fi dorit să-și ducă somnul de veci alături de strămoșii săi în cimitirul vechi al Ungurenilor⁵⁴, dar acesta dispăruse între timp. Aici, în această lume a păcii și a veșniciei, năzuia Neculau să se întâlnească cu apropiații săi, cei alături de care și pentru care realizase o instituție unică. El însuși se mărturisea astfel într-una din puținele poezii compuse: „M-aș duce doar la ’naintași / În alte lumi, ca împreună, / Să pregătim pentru urmași / O altă viață mult mai bună!”⁵⁵

Cei care l-au cunoscut îndeaproape pe Eugen D. Neculau au afirmat că a fost un „apostol al satului”, „fiu al celor mulți”⁵⁶, „dictator luminat”, „filantrop”⁵⁷ sau „misionar”⁵⁸. Neculau nu a fost de acord cu nici una din aceste etichete⁵⁹, recunoscând totuși că succesul unei acțiuni se datorează în mod esențial apariției unei *personalități puternice*⁶⁰, unui lider sau manager, cum am spune noi azi. „Dar unde și când să găsești acest exemplar rar? Pe el îl scoate din anonim și din comun numai vocația cu care este dotat”⁶¹. Mai departe deconspira un alt „secret” al său: „Satisfacția cea mare mi-a dat-o *munca și rezultatele ei*. Eu am fost tot timpul mulțumit de activitatea mea; mulțimea, frumusețea și importanța problemelor ce erau de rezolvat [...] îmi făceau să-mi desfășor activitatea într-un *entuziasm continuu și să trăiesc viața la un înalt nivel de delectare spirituală*”⁶². În sfârșit, fiind odată întrebă de Apostol Culea cum își explică succesul de la Ungureni, Neculau a răspuns, „prompt și fără modestie”, că mișcarea de acolo a fost clădită pe baze științifice, iar el s-a mulțumit să lucreze tot timpul onorific⁶³.

⁵³ DJANI, *Fond „Universitatea...”*, ds. nr. 2B/1927-1948, f. 222.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 227.

⁵⁵ Idem, *Fond personal „Eugen D. Neculau”*, ds. nr. 3, f. 13 (poezia are titlul *Dacă mor*).

⁵⁶ Vasile Vetișanu-Mocanu, *Elogiul eroismului*, București, Editura Albatros, 1973, p. 41.

⁵⁷ DJANI, *Fond „Universitatea...”*, ds. nr. 2, f. 827.

⁵⁸ D. Mureșanu, *Profesorul misionar: probleme și exemple din Moldova*, în „Prutul”, Iași, 16 și 17 iulie 1942.

⁵⁹ DJANI, *Fond „Universitatea...”*, ds. nr. 2, f. 827.

⁶⁰ *Ibidem*, ds. nr. 2B/1927-1948, f. 254.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*, f. 11.

⁶³ *Ibidem*.

...Eugen D. Neculau a fost și un prolific condeier. Astfel, este autorul primei monografii, în România, despre J. J. Rousseau (1938), lucrare pentru care s-a documentat intens în 1930, când a beneficiat de o bursă de câteva luni la Paris⁶⁴. Încă din facultate era colaborator constant al revistei „Tudor Pamfile” din Dorohoi, iar din 1932 al „Mitropoliei Moldovei”. De asemenea, în 1936 a publicat o broșură privitoare la *Problema ridicării satului românesc*, iar în 1942 o rară și valoroasă *Bibliografie a satului românesc* (*Bibliografie* utilizată și ca anexă la lucrarea de doctorat). După 1960, semnătura lui Neculau reapare în „Cronica” ieșeană, în „Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară” al Institutului de Filologie Română „A. Philippide”, în „Revista de Pedagogie” și în „Revista de Etnografie și Folclor”, în „Îndrumătorul cultural” și „Magazin istoric”, precum și în ziarele din Iași, Botoșani și Suceava. La ușa sa începeau să bată studenți aflați în căutare de informații bibliografice necesare redactării lucrărilor de licență sau pentru a se iniția în cercetarea genealogică⁶⁵.

Cu toate acestea, o mâhnire statornică nu-l mai părăsea; cărțile sale de căpătâi la care trudise în special în perioada 1950-1970 rămăneau caligrafiate între copertile a două vaste manuscrise: *Sate pe Jijia de Sus* (5561 de pagini format A5)⁶⁶ și *Istoricul Căminului și Universității Populare de la Ungureni pe anii 1927-1948* (1373 de pagini)⁶⁷. În acest sens, remarca adesea: „Am scris destul de mult, dar am publicat prea puțin”⁶⁸. Era, totuși, conștient că nici o editură nu ar fi publicat integral manuscrisul *Sate pe Jijia de Sus*. Drept urmare, a încercat comprimarea ei, însă a adăugat și părți semnificative din *Istoricul Căminului și Universității Populare de la Ungureni*. Noua lucrare purta titlul *Experimentul social-pedagogic de la Ungureni* și, într-una din variantele pregătite pentru publicare, avea 246 de file⁶⁹. Așadar, a trăit mereu cu speranța că va apuca o zi când va reuși să publice ambele manuscrise măcar într-un compendiu de circa 300 de pagini⁷⁰. Speranță deșartă: „Toate silințele mele de a le publica [...] n-au dat nici un rezultat”⁷¹.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 6.

⁶⁵ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. XI.

⁶⁶ DJANI, *Fond personal „Eugen D. Neculau”*, nr. 418, inv. nr. 2130 (conține nu mai puțin de 419 dosare).

⁶⁷ Idem, *Fond „Universitatea...”*, ds. nr. 2 și 2B/1927-1948.

⁶⁸ *Ibidem*, ds. nr. 2B/1927-1948, f. 232.

⁶⁹ Idem, *Fond personal „Eugen D. Neculau”*, ds. nr. 1.

⁷⁰ *Ibidem*, ds. nr. 18, f. 20.

⁷¹ Idem, *Fond „Universitatea...”*, ds. nr. 2B/1927-1948, f. 233.

A dus cu sine în mormânt această imensă dezamăgire, de altfel cea mai mare a vieții sale, exprimată astfel în 1973: „Îmi pare rău că nu am publicat mai mult!”⁷²

A lăsat în urma sa o arhivă personală realmente impresionantă, în mare parte păstrată astăzi, după cum arătam mai sus, la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași. Cu numai câteva luni înainte de moarte, la insistențele lui Gheorghe Macarie⁷³, Neculau a acceptat să-și ordoneze miile de pagini de manuscris și cele aproape 2.000 de documente (dintre care aproape 100 originale⁷⁴) și le-a încredințat instituției din Dealul Copoului. Din tot ce a lăsat arhivelor ieșene se detașează, ca importanță, manuscrisul *Sate pe Jijia de Sus* (cu subtitlul *Studii de sociologie rurală*, iar în altă parte *Cercetări istorice și sociale*). Acest manuscris cuprinde istoria completă a micro-regiunii Ungureni, evoluția proprietăților și a familiilor fiind coordonatele esențiale ale acestei masive lucrări. După câte se pare, manuscrisul a fost elaborat, într-o primă formă, în perioada 1960-1962. Însă, manuscrisul a ajuns în forma care se găsește astăzi la arhivele ieșene după ce a trecut prin alte nu mai puțin de 50 de variante de lucru. Neculau afirma plastic că planul lucrării a evoluat atât de mult încât, de la prima schițare și până la definitivarea lui, deosebirea este ca de la omul matur până la exemplarul din față, doar firul conducător rămânând același. A consultat mii de documente la Biblioteca Academiei Române din București și la Arhivele Statului din București, Iași, Botoșani și Dorohoi. Mărturisirea undeva că mai ales în perioada 1946-1974, adică vreme de 28 de ani, l-a preocupat stăruitor această muncă⁷⁵. Și continua astfel: „Cei peste 20 de ani de activitate la Universitatea Populară Ungureni (1927-1947) au însemnat nu numai acțiuni de educare a populației adulte din regiune, dar și [un prilej] de nesfârșite anchete asupra realității sociale vii, concrete, prezente. Am întreținut tot timpul o întinsă corespondență cu personalități culturale din țară, de la care am primit prețioase informații, în legătură cu problemele ce mă interesau. Mi-au scris: preotul

⁷² *Ibidem*, p. 239. Mai multe amănunte despre această adevărată odisee a se vedea la Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. IX-XI („Marea lucrare închinată celor 12 sate de pe Jijia de Sus revenea des în discuțiile cu el [...]. «Care se va publica odată...»” – această formulă însoțea, de obicei, menționarea acelei scrieri”) și în vol. Eugen D. Neculau, *Sate...*, p. XXXIV.

⁷³ Inf. Gheorghe Macarie (înregistrare mg. din aprilie 1998).

⁷⁴ DJANI, *Fond personal „Eugen D. Neculau”*, ds. nr. 266, f. 2.

⁷⁵ Eugen D. Neculau, *Sate...*, p. 5.

Bobulescu, prof. Teodor Balan, prof. Remus Caracaș, Gheorghe Kirileanu, consilier agronom Constantin I. Ciulei, magistrat Norbert Dombrowschi, prof. univ. Constantin Fedeleş, preot Dumitru Furtună, Alexandru Gonța, prof. univ. Gheorghe Ionescu-Sisești, prof. univ. Gheorghe Ivănescu, prof. univ. dr. Amza Jianu, prof. I. D. Marin, prof. univ. dr. Constantin Mureșanu, Adrian Pricop, Natalia Romano, C. A. Stoide, Mihail D. Sturdza, Constantin Turcu, consilier agronom Deodat Teodoru și mulți alții⁷⁶. În aceste condiții, putea afirma cu temei că „cercetările pentru documentare și întocmirea lucrării s-au întins pe o durată de patru decenii (1927-1967)”⁷⁷.

Autorul și-a structurat lucrarea în trei părți și patru anexe, reveniri ulterioare indicând faptul că nici această structură nu era definitivă. După o *Introducere*, în care Neculau precizează scopul și spiritul în care a gândit această lucrare, urmează partea I-a (309 f.), intitulată *Contribuții istorice la geografia micro-regiunii*. Partea a II-a (1337 f.), *Istoria socială a (micro)regiunii*, are următoarele capitole: *Evoluția proprietății funciare* (291 f.), *Așezământul social* (393 f.), *Activitatea economică* (225 f.), *Instituții culturale* (275 f.) și *Organizarea juridic-administrativă* (153 f.). Partea a III-a poartă titlul *Omul din regiune* (628 f.), aici fiind descrise *Civilizația*⁷⁸ și *Cultura țărănească*. În capitolul consacrat culturii țărănești există pagini memorabile dedicate unor aspecte fundamentale din viața țărănimii, acestea fiind, în opinia noastră, materiale de un real interes pentru științele sociale; astfel amintim aici numai subcapitolele privitoare la *Viața intelectuală*⁷⁹ – 130 p., *Viața religioasă* – 74 p., *Viața morală* – 33 p., *Viața artistică* – 83 p., *Viața socială* – 175 p. și *Viața economică*⁸⁰ – 65 p., în total, 628 de pagini dense în informații foarte importante în special pentru sociologi și etnografi⁸¹. E drept că, uneori, Eugen D.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 4.

⁷⁷ DJANI, *Fond personal „Eugen D. Neculau”*, ds. nr. 18, f. 20.

⁷⁸ Capitol publicat de către M Lutic, cu titlul *Civilizația satelor din regiunea Ungureni – Botoșani. Considerațiuni sociologice*, în AMEM, IX, 2009, p. 87-112.

⁷⁹ În acest subcapitol multe pagini sunt dedicate *medicinii empirice* a țaranului român din nordul țării. O parte dintre aceste informații au fost deja publicate în materialul semnat de M. Lutic și intitulat *Medicina țaranului român între magie și știință – informații inedite dintr-un manuscris al lui Eugen D. Neculau*, în volumul colectiv *Conferința Națională de Antropologie Urbană*, București, Editura Papirus Media, 2009, p. 23-33.

⁸⁰ Subcapitol publicat, de asemenea, de către M. Lutic (Eugen D. Neculau, *Viața economică...*, p. 89-115).

⁸¹ Eugen D. Neculau, *Sate...*, p. XXXIII-XXXVII.

Neculau nu reușește să înțeleagă până la capăt mecanismele profunde ale societății arhaice. Alteori, plătește, voit sau nevoit, tributul inerent către organismul social în care trăia. Însă, peste toate acestea, rămâne *un volum uriaș de informații extrem de utile* pentru specialiștii interesați cu adevărat de realitățile profunde ale satului românesc. Anexele manuscrisului întrec în număr de file lucrarea propriu-zisă. Astfel, prima anexă, intitulată *Stăpânii pământului*, are nu mai puțin de 2.527 de file. A doua anexă se referă la *Oamenii locului* (în 206 file fiind inserate, printre altele, listele nominale, pe sate, ale locuitorilor după *Catagrafiile* de la 1774 până la 1851). Anexa a treia conține, pe 340 de file, *documentele cele mai importante* ale micro-regiunii. O altă anexă, numită *Vecinătățile* (141 f.), ne poartă prin satele din preajma Ungurenilor. În sfârșit, ultima anexă cuprinde un interesant, mai ales din perspectivă etnolingvistică, *Glosar de regionalisme*, incluzând 833 de cuvinte, 108 atestate, susține Neculau, pentru prima oară.

Socotim, în cunoștință de cauză, că manuscrisul *Sate pe Jijia de Sus*, cu minime corecturi și adăugiri, mai ales în privința așa-numitului „aparat critic”, ar putea vedea oricând lumina tiparului⁸².

⁸² Din 2003 încoace mai multe capitole, subcapitole sau părți din manuscrisul *Sate pe Jijia de Sus* au început a vedea, în sfârșit, lumina binecuvântată a tiparului. Le amintim mai întâi, în ordine cronologică, pe cele semnate cu numele autorului: Eugen D. Neculau, *Sate...*, vol. I. *Așezările*, Iași, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, 2003, 104 p.; *ibidem*, vol. II. *Boierii*, Iași, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, 2005, 264 p.; idem, *Viața economică...*, p. 89-115; idem, *Civilizația satelor...*, p. 87-112. Un material cuprinzând informații din subcapitolul *Viața intelectuală* are drept autor editorul manuscrisului, urmare a faptului că editorul a intervenit, mai mult sau mai puțin, în forma sub care a fost publicat: Marcel Lutic, *Medicina țaranului român...*, p. 23-33. Diverse alte capitole, subcapitole sau părți ale manuscrisului au fost valorificate, integral sau parțial, la unele reuniuni științifice (sesiuni, colocvii, simpozioane, ședințe de comunicări ș.a.) organizate în România și Republica Moldova în perioada 1999-2009; dintre acestea amintim doar câteva (titlurile ne aparțin): *Familia țărănească în Ungureni (Botoșani)*. *Observațiile lui Eugen D. Neculau*; *Viața religioasă din Ungureni-Botoșani studiată de Eugen D. Neculau*; *Viața intelectuală din Ungureni, jud. Botoșani, cercetată de Eugen D. Neculau și Viața morală în Ungureni Botoșanilor cercetată de Eugen D. Neculau*. Mai menționăm și faptul că se află în studiu final de redactare volumul III din *Sate pe Jijia de Sus*. (*Răzeșii*); dacă bunul Dumnezeu va îngădui, intenționăm să publicăm, în volumul IV al acestei adevărate serii de restituiri, *cele mai importante 41 de documente* ale acestor sate, adică anexa a III-a a ultimei variante; de altfel, Neculau și-a exprimat de nenumărate ori dorința ca aceste documente să fie publicate în întregime, pe ele sprijinindu-se „pozițiile de bază ale lucrării”, pe deasupra având un „farmec deosebit ca limbă și stil” (DJANI, *Fond personal „Eugen D. Neculau”*,

Eugen D. Neculau prezintă pe larg istoria și civilizația celor 12 sate din micro-regiunea Ungureni-Botoșani; undeva, el preciza faptul că „am utilizat noțiunea de micro-regiune pentru a determina spațiul geografic de pe Jijia de Sus, [spațiu] pe care sunt situate 12 sate”⁸³. În legătură cu utilizarea sintagmei „micro-regiune” făcea următoarele remarci: „Pe lângă faptul grupării geografice, hotărârea de a alege regiunea acestor 12 sate ca obiect al studiului [...] are și o altă motivație. Din 1927 până în 1947, Căminul Cultural și apoi Universitatea Populară de la Ungureni (cu toate anexele lor economice) au avut ca rază de activitate această întreagă regiune. Timp de două decenii cele 12 sate au alcătuit, într-o măsură, o comunitate culturală și economică”⁸⁴.

Scopul final al lui Neculau era conceperea unei *altfel* de monografii decât cele care se făceau în mod curent. În mod intenționat a deplasat centrul de greutate al monografiei sale asupra trecutului, neacceptând astfel modelul Școlii Sociologice de la București⁸⁵ și nici ideile materialismului istoric⁸⁶. Pe viitor intenționa să apeleze și la alți specialiști pentru a întregi monografia și cu alte domenii. „În cazul studiului de față, *n-am avut posibilitatea să lucrez în colaborare. De aceea am întocmit singur părțile istorică și cea socială, care de altfel*

ds. nr. 266, f. 2). Are dreptate Ștefan S. Gorovei când afirmă că „în aceasta [adică în publicarea lucrărilor lui Neculau] nu se află numai împlinirea unor datorii față de oameni plecați de mult dintre noi, ci și o mângâiere reconfortantă pentru cei încercați, într-un moment sau altul al vieții, de vreo îndoială cu privire la utilitatea muncii lor: opera profesorului Neculau începe să fie cunoscută după aproape trei decenii de la sfârșitul autorului ei” (Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. XI). În tot acest context, e de înțeles că publicarea oricărui rând din acest manuscris este, cu adevărat, *un act recuperator* și, într-un anume fel, *reparator*. Întreg demersul nostru de aducere în atenția opiniei publice, a mediului academic în primul rând, a fost sprijinit de o seamă de instituții publice și de câțiva intelectuali remarcabili sau rude ale lui Eugen D. Neculau. În acest sens, amintim în primul rând Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta” din Iași, Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași, Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași și Primăria comunei Ungureni din județul Botoșani, iar dintre cei care au înțeles importanța demersului pe Ștefan S. Gorovei (inițiatorul proiectului), Manuela și Gheorghe Macarie, Mihai Dim. Sturdza, Mircea Ciubotaru, precum și pe fostul primar din Ungureni, Cristian Dutcă.

⁸³ Eugen D. Neculau, *Sate...*, vol. I, p. 1.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 2 („lucrarea aceasta nu este o monografie sociologică în sensul Școlii de la București” – subl. M.L.).

⁸⁶ *Ibidem*, p. 3 („lucrarea de față nu este întocmită nici pe baza concepției materialismului istoric” – subl. M.L.).

mi s-au părut cele mai importante și de primă urgență. Rămâne ca atunci când va fi posibil să se întreprindă cercetări de către specialiști în celelalte domenii: arheologie, geologie, antropologie, biologia populației și demografie, limbaj, etnografie, folclor etc.”⁸⁷ Esențială pentru spiritul în care a gândit Neculau monografia Ungurenilor este următoarea frază: „Am privit problematica sub unghi sociologic și am urmărit, epocă cu epocă, *tendențele de evoluție ale societății rurale*, precum și *factorii care au stat la baza transformărilor*. N-am cercetat trecutul de dragul materialului documentar în sine, ci pentru *înțelegerea sociologică a faptelor istorice*”⁸⁸. În același sens afirma: „Fără a nesocoti importanța covârșitoare a factorului economic în viața socială, *am plecat de la convingerea că la baza activității umane stau factori de ordin spiritual* [subl. M.L.] și că – în linii mari – evoluția societății se îndreaptă spre un scop – încă îndepărtat – care este perfecționarea omului și, deci, fericirea lui. Lectura scrierilor ce se referă la trecut lasă un sentiment amar, de decepție față de zvârcolirile – oarecum vane – ale omului în cursul nesfârșit al vremii. La fiecare pas întâlnești laolaltă ambiții și resentimente, ignominii și acte generoase, ascensiuni și declinuri, izbânzi și înfrângeri. *Tempora mutantur*. Toate trec, idealurile și realizările omului se prăbușesc în neant. Ce mai înseamnă astăzi acele alcătuirii de hrisoave și zapise ... din neam în neam, pentru vecie!”⁸⁹

În viziunea lui Neculau, dintre științele auxiliare ale istoriei *genealogia este cea care poate servi cel mai bine la scrierea istoriei unei comunități rurale*; de altfel, era convins că pentru istoria românilor *genealogia este esențială*, numai cu ajutorul acesteia putând fi elucidate aspecte, fapte sau structuri de istorie economică, socială și culturală care altfel riscă să rămână necunoscute pentru totdeauna. Credea că „fiecare familie, în parte, are o istorie, care, oricât de mărunță, e însemnată pentru vremea ei”⁹⁰. Nu-l interesa genealogia în sine, ci ceea ce putea cunoaște prin intermediul acesteia. Cu alte cuvinte, genealogiile, ca și bogatul inventar de fapte și date, nu trebuiau decât să ajute „la cunoașterea oamenilor și a stărilor sociale de altădată”⁹¹. Lărgind orizontul cercetării, Neculau era convins că

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 3-4.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 3.

⁹⁰ DJANI, *Fond personal „Eugen D. Neculau”*, ds. nr. 108, f. 1.

⁹¹ *Ibidem*.

„pentru cunoașterea realității rurale, cercetarea istorică este indispensabilă”, arătând că „istoria satelor cuprinde adeseori amănunte nu numai de importanță locală, dar cu semnificație pentru *întreaga istorie a neamului*”⁹². În acest sens, afirma plastic că „în cadrul restrâns al unei mici regiuni se rezumă istoria și sufletul națiunii întregi, așa cum luna plină se oglindește pe suprafața ochiurilor de apă”⁹³. Mai mult chiar, Neculau susținea că istoria fiecărei localități este „făurită de oameni mici, cu frământări mărunte și fără sfârșit. Cei mici, dar mulți, alcătuiesc națiunea și – în mare măsură – ei făuresc istoria cea mare a țării”⁹⁴; patetic, mărturisea faptul că „inima mea a stat totdeauna alături de țăran, fie cel liber, mândru și viteaz din vremuri voievodale, fie cel obijduit, mizer și umilit, așa cum a fost până acum câteva decenii în urmă. Paginile despre suferințele țăranimii și despre drepturile [ei] legitime au fost scrise cu toată convingerea și cu toată căldura inimii mele”⁹⁵. Însă aceste accente oarecum emoționale nu aveau darul de a știrbi caracterul științific, perfect riguros al lucrării: „Am păstrat obiectivitate și am arătat adevărul fără a părtini sau a urgisi pe cineva. Pe oamenii din diferite epoci și stări sociale i-am prezentat cu calitățile și defectele lor, așa [cum] de altfel vor fi totdeauna și peste tot locul până se va sfârși lumea”⁹⁶.

Mult timp, până în secolul al XIX-lea, în micro-regiunea Ungureni a rezistat o „insulă de răzeșie” alcătuită din satele Ungureni, Epureni, Vicoleni și Plopeni-Dumeni. Spre această insulă și-a îndreptat, cu precădere, atenția Eugen D. Neculau. În acest context, amintește că „istoria satelor [...] este însăși istoria moșiilor respective. [...] În curgerea vremii proprietățile mari și mici s-au făcut, s-au desfăcut, s-au refăcut, întocmai cum s-au prefăcut și familiile omenești”⁹⁷. „Insula de răzeșie” era bine ancorată și în spațiul geografic, ea fiind cercetată împreună cu alte opt sate. Mai mult, cercetarea este extinsă și la „vecinătățile” apropiate acestei microzone, ajungând să studieze alte 13 sate de centură, suprafața localităților cercetate fiind astfel de peste 150 km². Nutrea nădejdea repetării muncii sale științifice și de către alți cercetători români; susținea, pe bună dreptate, că având la îndemână

⁹² Eugen D. Neculau, *Sate...*, vol. I, p. 6.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 7.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ DJANI, *Fond personal „Eugen D. Neculau”*, ds. 31, f. 1.

1500 de lucrări de acest gen „am avea la dispoziție cea mai mare parte din materialul documentar pentru *adevărata istorie socială a țării noastre* [subl. M.L.]”⁹⁸. În ceea ce-l privește, oarecum împăcat cu propria-i conștiință, afirma: „Prin studiul de față, micro-regiunea Ungureni [...] își are trecutul limpezit, ca și localitățile Nereju, Clopotiva și Drăguș”⁹⁹. Puțin utopic, credea că „lucrarea de față va fi de folos tuturor celor ce sunt preocupați de problemele satului și ale țărănimii și în primul rând sociologilor”¹⁰⁰. Speranța sa mergea mai departe către posibili continuatori ai demersului său exemplar: „Mai cred că în rândurile intelectualilor de la sate va încălzi inimi, va înflăcăra imaginația, va insufla idealuri, va stimula energii. Sper că pe unii din ei îi va determina să pornească cu încredere la cercetarea științifică a satului și la acțiunea de educare a adultului rural. Spre acești intelectuali din regiune și de pe tot cuprinsul țării s-a îndreptat gândul meu în anii cât am săvârșit această muncă”¹⁰¹.

...Peste ani și ani, istoricul ieșean Ștefan S. Gorovei nota cu realism și amărăciune: „Nu știu dacă publicarea acestor fragmente [despre istoria celor 12 sate de pe Jijia de Sus¹⁰²] va determina cercetarea lumii satului românesc în chipul preconizat de profesorul Neculau sau dacă va schimba, în acea lume, vreo iotă din strămbătățile statornicite, cu putere de lege nescrisă, în ultimele decenii. Opera lui scrisă rămâne, însă, mărturia vie a ceea ce un om inteligent, onest, vrednic și plin de har a putut să realizeze, bizuindu-se doar pe forțele luminoase și pe solidaritatea celor care se cheamă *de bine voitori*. Lucrarea lor împreună a fost distrusă de forțele întunecate, solidare și ele, ale celor care rămân, pentru totdeauna, *de rău voitorii* din istoria neamului românesc. Cartea închinată celor 12 sate de pe Jijia de Sus depune mărturie pentru ceea ce a fost, ca și pentru ceea ce ar fi putut să fie”¹⁰³.

...Într-o lucrare apărută pe vremea când Eugen D. Neculau era încă în viață, tot ceea ce făurise el era pus sub semnul „acțiunii

⁹⁸ Eugen D. Neculau, *Sate...*, vol. I, p. 7.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Ibidem*. Din păcate, manuscrisele de la Arhivele din Iași, în special cel privitor la Universitatea Populară, sunt aproape necunoscute sociologilor. Spun „aproape”, deoarece universitarul ieșean Adrian Neculau, un alt nepot al autorului, a scris despre aceste manuscrise în lucrarea citată la nota 3.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² Vezi nota 1.

¹⁰³ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. XI-XII.

eroice”¹⁰⁴. Slujind cu modestie cea mai înaltă catedră a vieții sale, satul natal, Neculau era elogiât pentru „exemplara lui putere [și] neîntrecutul crez în care și-a desfășurat firul vieții, întorcându-se la izvoare”¹⁰⁵. Eugen D. Neculau a fost, într-adevăr, un om aparte, un harnic și modest apostol devotat întru totul unei cauze nobile, capabil să înfăptuiască, cu mijloace puține, dar cu o perseverență deosebită, cu inteligență practică și cu o măsură rar întâlnite, ceea ce și-a propus. Cei mulți și tăcuți pe care i-a ridicat la lumină, fie ei încă aici, fie mai ales dincolo, au de ce să-i fie recunoscători! Mai mult, de acolo, „dintr-un alt orizont, blândul și delicatul Eugen D. Neculau ne vorbește, ne povățuiește și ne este de folos [tuturor]. Lecția sa – a pasiunii constructive și a generozității dezinteresate – rămâne de cea mai mare actualitate”¹⁰⁶.

*
* *

Mărturisim că pe parcursul redactării acestui material am avut, uneori, senzația unor *asemănări* între Eugen D. Neculau și Ion H. Ciubotaru. Dincolo de apropierea spațială a locurilor în care au văzut lumina zilei (între Arborea și Ungureni nu sunt mai mult de 20 de kilometri!), ambii și-au pus, într-un altruism exemplar, sufletul, vorba și mai ales înfăptuirile în slujba semenilor, a neamului în ultimă instanță, având, deopotrivă, vocația întemeierii. Ambii au făcut, cu asupra de măsură, dovada unei puteri de muncă ieșite din comun. Ambii sunt creatori de instituții exemplare, fiind deschizători de drumuri în domeniile pe care le-au slujit cu întreaga lor ființă. Ambii au simțit și crezut, cu toată ființa lor, că românii au valori excepționale care merită, cu prisosință, să fie cunoscute și date ca zestre urmașilor. Ambii au suferit, cam în aceeași vreme, rigorile și privațiunile unui regim absurd. Aceste asemănări ne fac să socotim că prezenta „schiță de portret” a lui Eugen D. Neculau își găsește un loc firesc în rândul materialelor ce compun volumul omagial închinat unui cărturar remarcabil, demn și statornic continuator al ilustrului învățat Petru Caraman, dascăl și om de știință ce face cinste și onoare străvechiului ținut al Dorohoiului, Moldovei noastre și întreg neamului românesc.

¹⁰⁴ Vasile Vetîșanu-Mocanu, *op. cit.*, p. 38.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 41.

¹⁰⁶ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. XII.

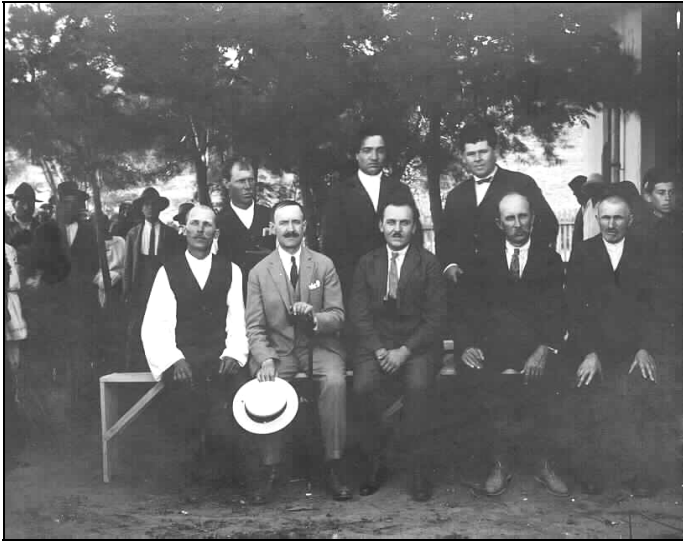
Abstract

Eugen D. Neculau was born in 1900, at Ungureni-Botoșani. When he was 17 he applied for being sent to the front, but his request was denied, as he was underage; he was though accepted as a scout, and then as a corpsman. Here, in the middle of the young peasant soldiers, he has the revelation of a deep drama the Romanian village was living. The solemn oath, made to himself, of sacrificing himself on the front for the country, was replaced by another one, that he was to follow all along his life: *the peasant's illumination and welfare*. In 1925, Neculau became a graduate of the Faculty of Letters of the University in Iași, with a diploma of license in Philosophy. Between 1929-1948 he was a professor at the „Veniamin Costache” Seminar in Iași. In 1944 he obtains the PhD in Letters and Philosophy, within the University in Iași, the PhD thesis having a suggestive title, *Conditions and Perspectives of the Romanian Village*.

In 1927, Neculau founded the Cultural Hostel of Ungureni, which was turned into a People's University in 1936; the scale of its influence is now extended to 12 localities. His initiative started from the premise that the peasant is „sensitive to two calls: one from *heaven*, wherefrom results all his spirituality, and another one, from the *earth*, to which his material essence is linked”. Neculau thought his whole approach on two plans. First of all, an *educational* one, aiming at eliminating illiteracy and raising the condition of the grown-up of the rural environment by culture. This plan was correlated with a wide campaign of sociological knowledge of the village, on the basis of which he would be able to write the monograph of the locality. The second plan, tightly linked to the first, aimed at *raising the economic condition* of the villages. In order to assure the feasibility of his whole action, he placed it under the sign of the science of pedagogy. Thus, the People's University of Ungureni opened and proposed the Romanian villages a path to follow, path that involved the *salvation of the village by its own powers*.

World War II, drought, starvation and above all the communist regime determined in 1948, the so-called „self-dissolution” of the People's University. In the years that followed his retirement of 1959, he dedicated himself more and more to the assiduous work of elaboration and completion of his fundamental works, *Sate pe Jijia de Sus* (Villages of Upper Jijia) and *Istoricul Căminului și Universității Populare de la Ungureni pe anii 1927-1948* (History of the Hostel and People's University of Ungureni during 1927-1948), both preserved nowadays at the County Direction of National Archives in Iași. Following a whole life of service, in modesty, to the highest chair, the natal village, Eugen D. Neculau left this world on 20 October 1974, entering the world of peace and eternity. He was buried in Eternitatea cemetery of Iași.

ILUSTRĂȚII

1. Primul „Sfat” de conducere al Căminului (1927)

2. Eugen D. Neculau, alături de „Doamna” sa, Ana Neculau (1938)

3. Învățătoarea Ana Neculau la cursul de utilizare a mașinilor de cusut Singer

4. La Paris (1930) între doi prieteni

5. Cu Manuela, nepoata sa înfiată (Iași, 1952)

6. Sărbătorit la Ungureni, la 40 de ani de la înființarea
Universității Populare (1967)

7. Mormântul familiei Neculau de la
Cimitirul Eternitatea din Iași